

Suç Cetvellerine Göre Hudâvendigâr Vilâyeti'nde Adam Öldürme ve Öldürmeye Teşebbüs Suçu ve Faileri (1912-1917)¹

Nagihan YILDIZ TEPRET²

Suç Cetvellerine Göre Hudâvendigâr Vilâyeti'nde Adam Öldürme ve Öldürmeye Teşebbüs Suçu ve Faileri (1912-1917)

According To Crime Schedules Murder Crimes & Murder Attempt And Perpetrators in Hudâvendigâr Province (1912-1917)

Özet

II. Meşrutiyet yönetimi suç ve suçlu istatistiklerine önem vermiş, vilayetlerde suç verilerini toplu bir şekilde görebilmek ve suç ile failer hakkında bilgi toplayabilmek amacıyla suç cetvelleri düzenlenmiştir. Bu amaçla düzenlenen vukû'ât-ı cinâiyye cetvellerinde; yaşanan cinayet suçlarının yeri, zamanı, fail ile mağdur bilgileri ve failerin derdest durumu belirtilirken, cerâim-i umûmiye cetvellerinde failerin demografik özellikleri ile suç mahalli hakkında toplu ve rakamsal bilgiler verilmiştir. Düzensiz aralıklarda tutulmuş olsalar da bu cetvellerden, fail ve suçlarla ilgili içerdiği ayrıntılı bilgiler sayesinde genel bir toplumsal değerlendirme yapmak mümkün olmaktadır. Bu makalede, 1912-1917 yılları arasında savaşların ve çeşitli siyasi, ekonomik olayların yaşandığı zorlu süreçte, Hudâvendigâr Vilâyeti'nde adam öldürme suçunun hangi düzeyde meydana geldiği ve failerin demografik özellikleri incelenmeye çalışılmıştır.

Abstract

The Second Constitutional Administration gave attention to the crime and criminal statistics, organized crime schedules in order to see collectively crime data in the province, and able to gather information about crime and criminals. In the vukû'ât-ı cinâiyye schedules, which serve this purpose, specified location, time of the crime, and victim and perpetrators information are presented; in the cerâim-i umûmiye schedules demographic characteristics of perpetrators and collective and numerical information about the crime scene take part. Even if it was recorded at irregular periods, it is possible to evaluate the general social situation through the detailed information obtained from perpetrators and crimes. This study aimed at representing the level of crime of murder in Hudâvendigâr Province and demographic characteristics of the perpetrators, during 1912-1917, when occurred wars and various political, economic events.

Anahtar Kelimeler: Hudâvendigâr Vilâyeti, cinayet, suç, suç cetveli.

Keywords: Hudâvendigâr Province, murder, crime, crime schedule.

Makale Türü: Araştırma

Paper Type: Research

1. Giriş

İnsanlık tarihi kadar eski bir olgu olan “suç” kavramı, törelere-ahlak kurallarına aykırı davranış ya da bir toplumda haksız olarak tanımlanıp, yazılı ve yazısız kurallarla yasaklanan ve yaptırıma bağlanan eylem olarak tanımlanmaktadır (Boynukalın, 2009: 453).

Osmanlı devleti suçun türüne göre; cinayet suçlarına karşılık, korkutucu-ürkütücü cezalar olarak sınıflandırdığı idam, müebbet ya da geçici olarak kürek, kalebentlik, bir daha dönmek üzere memuriyetten mahrumiyet, hukuku medeniyeden iskat cezalarını; cünha suçlarına karşılık, bir haftayı aşan hapis, sürgün ve memuriyetten uzaklaştırma ile nakdi cezalarını; kabahat suçlarına karşılık ise, yirmi dört saatten bir haftaya kadar hapis ve 100 kuruşa kadar nakdi cezalarını öngörmüştür (Gökçen, 1987: 159-160; BOA. İ. DUİT. 78/31).

¹ Bu makale, yazarın Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana bilim Dalında tamamladığı “Suç Cetvellerine Göre Hudâvendigâr Vilâyeti'nde Suç ve Suçlular (1912-1917)” başlıklı Yüksek Lisans tezinden faydalanılarak türetilmiştir.

² Nagihan YILDIZ TEPRET, nagihanyldz@gmail.com, ORCID ID orcid.org/0000-0002-9231-9056.

İdam/ siyaseten katl cezası, 19. yüzyıla kadar kasten adam öldürme suçunun yanında esir çalma, tütün içme, at çalma, alışkanlık haline getirilmiş hırsızlık, kamu parasını zimmetine geçirme, eşkıyalık, nadiren de olsa fuhuş gibi suçlarda da uygulanmıştır. Ayrıca görevlerini ifa ederken ağır ihmali görülen devlet görevlileri de ölümle cezalandırılmıştır. 19. yüzyılda, 1840 tarihli Ceza Kanunnamesi ile birlikte tebaaya uygulanan ölüm cezaları hadler, vatana ihanet, eşkıyalık suçları ve isyan ile sınırlandırılmıştır (Mumcu, 1963: 132-133; Maşalı, 2007: 42-43). Kürek cezası, esasında İslam hukuku ve örfi kanunlarda bulunmamakta olup, ilk örneklerine 16. yüzyıl arşiv belgelerinde rastlanılmış ve Osmanlı gemilerinde artan kürekçi ihtiyacını karşılamak üzere ortaya çıkmıştır. Bu ceza kapsamında suçlular gemilerde çalıştırılmak üzere genellikle İstanbul'a götürülmüş ve başlarına kaçmalarını önlemek üzere güvenilir kimselerden bir refakatçi tayin edilmiştir (İpşirli, 2019: 112-114). Kürek cezası ile birlikte görülen bir diğer ceza türü hükümlülerin ayaklarına vurulan demir bir halka ve bu halkaların zincirlerle birbirine bağlanması şeklinde uygulanan prangabentliktir. Prangabent mahkûmları, gemiler dışında madenler ve başka ağır işlerde çalıştırılmıştır (Gökçen, 1987: 54). Bunlara ek olarak, suçluların bir kale-şehir içerisinde yaşama zorunluluğu olarak tanımlanabilecek kalebentlik, yaygın şekilde uygulanan cezalardandır. Suç tekrarında, islah olmamış hükümlüler için infazın ağırlaştırılarak, kalebentlik cezasının kürek cezasına çevrildiği görülmüştür (Akgündüz, 1989: 179).

Tarih boyunca hem toplumsal yaşamın dinamiklerinden beslenmiş hem de tarihsel-sosyolojik açıdan tehdit unsuru olmuş suç olgusunun oluşumunda politik, ekonomik, kültürel etmenler başat unsurlardır. Araştırmanın tarihi sınırları, Osmanlının son zamanlarına tekabül eden II. Meşrutiyet devrinin siyasal, ekonomik ve toplumsal olaylarıyla yoğrulmuştur. I. ve II. Balkan Harbi, I. Dünya Savaşı gibi yoğun savaş koşulları, Ermeni olayları gibi toplumsal infial yaratacak ve yönetimi zor durumda bırakacak olaylara sahne olan süreçte halk unsurlarına ilişkin eşitliği sağlama amacıyla hukuksal ve idari reformlar uygulanmıştır. Merkezi yönetimce çeşitli önemler alınarak suç ve suçlu istatistikleri tutulmuş, zaptiye teşkilatı dönüştürülmüş ve kanunnameler çıkarılarak suçla mücadele etmeye ve asayişin sağlanmasına çalışılmıştır. Özellikle 1840 yılından sonra gerçekleştirilen reformlarla suç olgusunun tanımlanması, sınıflandırılması ve kamu düzeninin korunmasına yönelik gayret içinde olunmuş, 1850, 1857, 1860, 1868, 1873, 1879, 1880, 1883, 1909, 1910, 1911, 1912 ve 1914 yıllarında ceza hukukunda değişiklikler yapılmıştır (Gül, 2013:5). Bununla birlikte Osmanlı Devleti suçu tespit ettiği takdirde ceza yargılamasını da çeşitli hükümlere bağlamıştır. Yargılamaların tüm aşamaları açık yapılmış, yargılama sırasında hazır bulunan kişilerin isimleri kaydedilerek yargının töhmet altında kalması önlenmiştir. Yargılama usulen basit tutulmuş ve kararın gecikmeden verilmesine dikkat edilmiştir. Özellikle had cezalarında karar, ikrar ya da şahitlerle sabitlenerek verilmiştir (Bayındır, 2002: 123). Kanun-ı Esasi ile birlikte, suçun ıslahı konusunda mahbesten hapis haneye geçiş kararı alınarak, çeşitli tarihlerde hapis hanelerin ıslahı için çalışmalar yapılmıştır. Hapishane şartlarının iyileştirilebilmesi için 1912, 1914, 1917 yıllarında özellikle mimari ve sağlık konularında ıslah çalışmaları yapılmak istense de yaşanan büyük savaşlar ve maddi imkânsızlıklar sebebiyle tam olarak başarılı olunamamıştır (Yıldız, 2015: 94-96). İttihat ve Terakki yönetimi 1914 yılında hapis hanelere sual varakaları göndererek, yalnızca hapis hane şartlarını değil hapis hane çalışanları ve gardiyanlarını da yakından takip etmiştir. Uygun olmayan davranışlarda bulunanlar tespit edilmiş ve olumsuz bir durum ile karşılaşıldığında hemen müdahale edilmeye çalışılmıştır (Yıldız, 2015: 102).

Osmanlı İmparatorluğu tarihi alanında güvenlik, suç ve suçlular konusu yakın dönemde önem kazanmaya başlamış bir konudur. Son yıllarda bu alanda yapılan önemli incelemeler olmasının yanı sıra Hudâvendigâr Vilayeti özelinde bu anlamda bir çalışma eksikliği mevcuttur. Bu bağlamda, 1912-1917 yılları arasında gittikçe küçülen bir yapıya sahip olan Hudâvendigâr Vilayeti'nde yaşanan suç vakaları ve suça karışan faillerin, niteliksel ve niceliksel özelliklerinin suç cetvelleri kullanılarak ortaya koyulması ve bahsedilen açığın bir nebze kapatılması amaçlanmıştır. Ana kaynak olarak; Hudâvendigâr Vilayeti için hazırlanmış ve 1328 Mart ayından (Mart 1912) 1330 yılı Temmuz'una (Temmuz 1914) kadar tutulmuş olan vukû'ât-ı cinâ'îye ile 1329 yılı Mart ayından (Nisan 1913) 1332 yılı Ocak (Şubat 1917) ayına kadar

tutulmuş olan cerâim-i umûmiye cetvellerinden ve bulguları desteklemek amacıyla diğer arşiv belgelerinden yararlanılmıştır. Çalışma sonunda Hudâvendigâr Vilayeti'ndeki güvenlik teşkilatının genel yapısı ile gerçekleşen suçlar ve bu suça karışan fail özelliklerinin ortaya çıkarılması hedeflenmiştir.

2. Osmanlı Devleti'nin Genel Durumu

19. yüzyılın başına gelindiğinde Osmanlı Devleti, imparatorluğun parlak dönemlerinden uzaklaşmış ekonomik, siyasi ve sosyal anlamda pek çok sıkıntı ile karşı karşıya bulunmaktaydı. Siyasal anlamda Batı'nın egemenliği kabul edilmiş, bu tarihten Osmanlı Devleti'nin yıkılmasına giden süreç boyunca bir dizi ıslahat hareketi ve yenileşme çabası yaşansa da, bu çabalar yeni düzeni doğru bir şekilde okumaktan, adapte olmaktan uzak ve yüzeysel kalmıştır.

18. yüzyıldan itibaren Avrupa Devletleri, sürekli olarak Osmanlı Devleti'ni işgal etme, iktisadi açıdan kullanma ve sınırları içerisindeki gayrimüslim halkı ayaklandırma çabası içinde olmuştur. 1832 yılında Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın isyanının bastırılması amacıyla İngiltere'nin yardımına başvurulmuş ve akabinde 1838 yılında imzalanan Balta Limanı anlaşmasının sonuçları ise Osmanlı ekonomisine büyük zararlar vermiştir (Akşin, 1997: 47; Açba, 2004: 19). Osmanlı Devleti ilk kez 1854 yılı Kırım Savaşı'nda dış borç alımına gitmiştir. Ele geçen paralarla verimli ekonomik yatırımlar gerçekleştirilmediği için 1874'te mali iflasın eşğine gelinmiş ve önce Rûsûm-ı Sitte daha sonra da Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi kurulmuştur. Netice olarak, ithal mallar düşük gümrük vergileri ile Osmanlı pazarına hâkim olarak, yerli üretim ve zanaatkârları zarara uğratmış dolayısıyla işsizliğe neden olmuştur (Bacık ve Saraçoğlu, 2000: 239; Yılmaz, 2003: 36; Kazgan, 1985: 691).

1839 yılında başlayan Tanzimat Dönemi, Osmanlı Devleti'nin Batılı kurumları kendine mal etmeye çalışmasının bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Ancak Fransız İhtilali ile ilan edilen Haklar Bildirisi'nin aksine halk deneyimi özelliği taşımayan Tanzimat, Müslüman ve gayrimüslim tebaa tarafından hoşnutsuzlukla karşılanmıştır. Matbaayı yoğun bir şekilde kullanmadığı için her gelişmeyi cami-tekke ekseninde takip eden Müslüman tebaa ise Hristiyan tebaa ile eş tutulmaktan hoşnut olmamıştır (Karal, 1964: 582). Osmanlı Müslüman tebaasının aksine, Rusya ve diğer Avrupa ülkelerinin müdahaleleri ve kazanmış oldukları ekonomik güç ile birlikte azınlıklar ayrımcı faaliyetlere meylederek, diğer devletlerin egemenliklerini tercih etmeye başlamışlardır (Küçük, 1994: 15). 19. yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti, çeşitli ıslahat hareketleri ile imparatorluğun parçalanmasını engelleme amacı taşımıştır. Tanzimat'tan sonra 1856 tarihinde ilan edilen ve özellikle azınlıkların siyasi ve kültürel haklarını tanımlayan ıslahat Fermanı da bunlardan biridir. Ancak devletin kuruluş ayarları ile uyum göstermeyen bu çabalar, bütünleşmenin aksine sosyo-ekonomik ve kültürel uçurumun da etkisi ile tebaa içerisinde kutuplaşmalara önyak olmakla sonuçlanmışlardır (Kodaman, 2007: 21).

Makalenin tarihsel sınırları içerisinde Osmanlı Devleti, I. ve II. Balkan Savaşları ile I. Dünya Savaşı'nın yıkıcı ekonomik ve sosyal koşulları altında bulunmaktadır. Diğer yandan yaşanan mali iflas ve savaşlar sonucu bölgeye yaşanan göçler, asayiş konusunda devlet yönetiminin elini zorlayan faktörlerden olmuştur. Makalede, bu imkân ve şartlar dâhilinde Osmanlı Devleti'nin bir parçası olan Hudavendigâr Vilayeti'nin sosyo-ekonomik dinamiklerinden yola çıkarak, adam öldürme suçu vakaları ve bu vakaları işleyen failerin demografik özellikleri betimlenmiştir.

2.1 Hudâvendigâr Vilâyeti'nin Genel Durumu

1867 tarihli Vilayet Nizamnamesi'nden önce Bursa'nın, klasik dönem Osmanlı taşra yapısında, Anadolu Vilayetlerinin 10 eyaletinden biri olarak, merkez Bursa Sancağı ile birlikte 8 sancağı ve 119 kazası bulunmaktadır. 1867 yılı düzenlemesi ile birlikte Hudâvendigâr Vilayeti adını almış ve sancak yapısı: Bursa, Karesi, Kocaeli ve Karahisar-ı Sahib olarak belirlenmiştir (Ünver, 2015: 103).

1914 yılına gelindiğinde vilayet sınırları değişim göstermiştir. Bu tarihte Hudâvendigâr Vilâyeti Bursa merkez sancağına bağlı olmak üzere: Ertuğrul, Kütahya ve Karahisar Sancaklarından oluşmaktadır. Bursa Merkez Sancağına bağlı kazalar; Gemlik, Orhaneli, Pazarköy (Orhangazi), Karacabey, Mudanya ve Kirmasti; Ertuğrul Sancağında merkez Bilecik'e bağlı kazalar: İnegöl, Söğüt ve Yenişehir; Kütahya Sancağına

bağlı kazalar: Eskişehir, Gediz, Simav ve Uşak; Karahisar-ı Sahip Sancağına bağlı kazalar ise Bolvadin, Azi-ziye, Sandıklı ve Dinar kazalarıdır. Aynı yıla ait nüfus sayımına göre vilayetin toplam nüfusu 1.365.667'dir. Vilayetin büyük çoğunluğu (%87,55) Müslüman, %6,37'si Rum, %5,47'si Ermeni ve geri kalan %0,61 ise diğer unsurlardan oluşmaktadır (Karpas, 2010: 370, 384, 392).

Ekonomik anlamda merkez Bursa Sancağı, İstanbul'un fethi öncesinde süregelen "doyuran" bir san-cak olma özelliğini koruyarak, Mudanya limanı vasıtasıyla odun, şarap, et, meyve, tahıl ürünleri gibi tü-ketim maddeleri konusunda ihtiyacın karşılanması görevini sürdürmüştür (Çiftçi, 2004: 153-171; 2012: 82-89). Bunun yanında Bursa, koza üretimi ve ipek böcekçiliği alanında da önemli bir şehirdir. İpekçilik, 1880'lere doğru zayıflamışsa da 1881'de Düyûn-ı Umûmiye'nin kurulması ve el koyduğu gelirlerin ara-sında ipek öşrünün de bulunması sebebiyle devlet tarafından desteklenen bir üretim alanı haline gelmiş-tir (Dörtok Abacı, 2006: 166). Bursa gibi Ertuğrul Sancağı'na bağlı Bilecik ve çevresi de kaliteli ipek ve kadifesi ile ün kazanmış, ipekçiliğin yanında İstanbul'a gönderilmek üzere top güllesi dökümü yapılmış, tarım ve madencilik yanısıra İnegöl kazası ve çevresinde yapılan ormancılık ile Gemlik Limanı'nın ke-reste ihtiyacı karşılanmıştır.

Vilayetin ekonomik hayatı içerisinde tarımsal üretim, 93 Harbi ve I. ve II. Balkan Savaşları'ndan sonra bölgeye doğru yaşanan göçlerin etkilerini betimleyebilmek açısından önemlidir. 1912-1913 Balkan Sa-vaşları ile 1920 yılına kadarki süreçte Hudâvendigâr Vilâyeti'ne 20.853 göçmen iskân edilmiş, 1912-1915 yılları için ise bu sayı 14.493 olmuştur. Bölgeye yaşanan göçleri düzenlemek ve atıl durumdaki tarımsal alanların şenlendirilmesi amacıyla 13 Mayıs 1913'te "İskân-ı Muhacirin Kanunnamesi"; tarımsal ıslah çalışmaları ve nitelikli çiftçilerin yetiştirilebilmesi için de 1891 yılında eğitime başlayan "Hudâvendigâr Hamidiye Ziraat Ameliyat Mektebi" bu alandaki icraatlardandır (Çiftçi, 2009: 296; Selimoğlu, 2008: 133). Nitekim 1909'dan 1914'e uzanan süreçte tarımsal üretimde artış yaşanmış, ancak savaş şartları ve çekirge felaketi ile tarımsal hastalıklar sebebiyle üretimde istikrar sağlanamamıştır.

Etnik-dini gruplar içerisinde Müslümanlar, daha çok iç kesimlerde ve ağırlıkla Karahisar (%97,14'ü Müslüman) ve Kütahya (%94,53'ü Müslüman) sancaklarında yerleşim göstermiştir. Ekonomik geçim kay-naklarının temelini tarım, memurluk ve yönetim oluşturmuştur. 18.yüzyıl tereke kayıtlarına göre Müslü-manların gayrimüslimlerden daha zengin olduğu sonucuna ulaşıyor iken (Karataş, 2006: 188), 19.yüz-yılda yönetim açısından gücü elinde bulunduran Müslümanların ekonomik anlamda geriledikleri görül-müştür (Kumaş, 2011: 2). Ekonomik anlamda geride kalmış olmanın yanında Müslümanlar, Tanzimat dö-neminden sonra da devletin güvenlik gücü ihtiyacının asli unsuru olma görevini üstlenmişlerdir. 19.yüzyıl boyunca savaşlarda pek çok Müslüman ölmüş, sağ kalanlar da yirmi yılı aşan askerlik görevleri sebebiyle aile kuramamışlardır. Bunlarla birlikte yaşanan salgın hastalık ve kıtlıklar kırsal kesimdeki Müslüman-Türk nüfusun nitelik ve niceliksel anlamda gelişmesine ket vurmuştur (Karpas, 2017: 121). Islahat Fermanı ile birlikte teoride bir eşitlik politikası olarak, gayrimüslim tebaanın da askere alınması kararı alınmışsa da bu karar uygulamada gerçekleşmemiştir. Askere gitme konusunda gönülsüz olan gayrimüslim tebaa, daha düşük "bedel-i askeri" ödeyerek çoğunlukla askerlikten muaf olmaya devam etmiştir (Hacısalı-hoğlu, 2007: 61; ayrıca bkz. Gülsoy, 2001: 93-118). 19. yüzyılda özellikle Bursa Sancağı ipekçilik ve doku-macılığın merkezi haline gelmesine rağmen, Müslüman tebaa riskli ve zahmetli gördüğü bu iş alanıyla ilgilenmeyerek, toplumsal dönüşümün ve dahası sanayi üretiminin uzağında kalmıştır. Diğer taraftan Müslüman kadınların ve genç kızların çalışma hayatı geleneğinden uzak oluşu sebebiyle gerekli iş gücü gayrimüslim kadınlar yoluyla sağlanmıştır. Netice itibarıyla, 1913-1915 Osmanlı sanayi istatistiklerine göre Bursa'da bulunan 41 filatür fabrikasının 32'si yabancılara 7'si Türklere ve 2'si devlete aittir (Akkuş, 2010: 140; Kumaş, 2011:2). 1915 yılında ise savaş koşulları sebebiyle faal durumdaki ipek fabrikası sayı-sında %37,5 oranında düşüş yaşanmıştır (Ökçün, 1997: 133).

Müslümanlardan sonra en büyük etnik-dini grup olan Rumlar, Mudanya, Gemlik, Karacabey gibi sahil kazalarında yoğun olarak yerleşmiş durumdaydı. Vilayet genelinde en yoğun buldukları kaza, kaza nü-fusunun %68,90'ını oluşturdukları Mudanya kazasıdır. Rumlar, Urquhart'ın (1833: 11) deyişiyle Müslü-manların yaşadıkları felaketler ve yönetim zafiyetleri sebebiyle güç ve özgüven kazanmışlardır. Vilayet

içerisinde Rumların temel faaliyet alanı ipekçilik ve tekstil sektörü olmuştur. Gayrimüslimler arasında kadınları üretim sektöründe en çok bulunan grup da Rumlardır (Öztop, 2015: 38; Akkuş, 2008: 138).

Ermeniler, Rumların aksine daha dağlık ve iç kesimlerde yerleşim göstermişlerdir. Vilayet genelinde, Bursa Sancağında Karacabey, Ertuğrul Sancağında İnegöl ve Kütahya Sancağında Eskişehir kazaları yoğun olarak yerleştikleri mahallerdir. Tanzimat ile birlikte şehirlerin toplumsal yapısında yabancı sermaye ve ilk sanayi üretim biçimleri daha etkili bir rol oynamaya başlamıştır. Bu aşamada Ermeniler, Rumlarla birlikte ipekli dokuma konusunda önde gelen gruplardan olmuştur. H. 1324 tarihli Hudâvendigâr Vilayeti sâlnâmesine göre Bursa'da kurulmuş olan ilk ipek fabrikalarından biri 1845 yılında Taşçıyan Ohannes ve Bay oğlu Oseb adlarında iki Ermeni tarafından kurulmuştur (Çiftçi, 2017: 29). Ermenilerin özellikle 1878 sonrasında, merkezi yönetimle olan ilişkileri dış siyasi olaylar ekseninde şekillenmiştir.

Yahudiler, Rumlar ve Ermenilerin aksine çoğunlukla (%96) Bursa Sancağı merkezinde yerleşim göstermişlerdir. Daha çok kuyumculuk, terzilik, bankerlik ve ticaretle uğraşmışlardır. Diğer azınlıkların aksine ipekçilikle uğraşmamaları, Bursa'nın tekstil üretimiyle elde ettiği zenginliklere ulaşmalarını engellemiştir. Ekonomik ve sosyal dönüşüm anlamında Yahudiler, Müslümanlara benzer şekilde 19. yüzyıl dinamiklerine ayak uyduramamış ve diğer azınlıkların aksine Avrupalı devletlerin desteklerini alamamışlardır. Diğer yandan Avrupa'daki antisemitist uygulamalar, onları diğer azınlıkların ülkü dünyasından kopararak kaderlerini Osmanlı Devleti'nin kaderiyle bir tutmaları konusunda etkilemiştir. Nitekim siyaset sahnesine çıkan II. Meşrutiyet dönemi kadroları ile de uyum içerisinde hareket etmişlerdir (Akkuş, 2010: 139; Şimşek, 2016: 233).

II. Meşrutiyet döneminde çeşitli yasal düzenlemelerle azınlıklar eğitim, dini kurum, ekonomi ve gündelik yaşam konularında dolaylı olarak şekillendirilmeye çalışılmıştır. 1909 tarihli "Cemiyetler Kanunu" ve "Şekavet ve Mefsedetin Men'ine Dair Kanun", 1909 tarihli "Zorunlu Askerlik Düzenlemesi", özellikle Balkanlarda yaşayan Bulgar, Sırp ve Rum cemaatlerinin Fener Rum patrikhanesinin uygulamaları sonucunda yaşadıkları anlaşmazlıkların çözümü cihetindeki "Kiliseler Kanunu" ve 1917 tarihli "Hukuk-u Aile Kararnâmesi" bu uygulamalardandır (Şimşek, 2016: 95-103).

3. Osmanlı Devleti'nde Güvenlik Teşkilatının Dönüşümü

19. yüzyılda bugünküne benzeyen bir güvenlik teşkilatı kurulmadan önce, sarayın ve taşranın güvenliğinden sorumlu olan başta sadrazam olmak üzere pek çok görevli ve teşkilat bulunmaktaydı.³ Taşrada ise güvenlik işleri ağırlıklı olarak sancak beyinin sorumluluk bölgesinde "Bâd-ı hevâ" adı verilen vergileri tahsil eden ve asayiş sağlayan subaşılar; subaşının yanında geceleri çarşı ve pazarı bekleyen, bir nevi gece bekçisi konumundaki asesler; öldürme ve yaralama gibi kamu suçları dışındaki alacak-verecek davalarında davalıları mahkemelere sevk eden muhızlılar; sosyal ve ticari hayatın denetimi kapsamında genel ahlak ve kamu düzenini koruyan ihtisap ağası; yollar üzerindeki konaklama yerleri ile hanlarda can ve mal güvenliğini sağlayan derbentçiler; taşrada köylerdeki vergilerin toplanması ve asayiş ile ilgili olarak görevlilere yardımcı olan köy ihtiyar meclisi gibi farklı teşkilatlar eliyle yürütülmekteydi (Şen, 1990: 13-14)

Tanzimat ile birlikte iç güvenlik konusunda Osmanlı yönetimi daha merkezi bir yapı oluşturma konusunda harekete geçmiştir. Bu amaçla 1846 yılında, iç güvenlik yapısında görev yapan derbentçilik, martolosçuluk ve köprücülük gibi kurumlar kaldırılarak zabıtları doğrudan merkezden atanmış ve taşrada valinin emrinde görev yapacak olan Zaptiye Müşiriyeti kurulmuştur (Sönmez, 2007: 2855). 1870'li yıllarla birlikte siyasi ve ekonomik durumun gittikçe kötüleşmesi ve dahası savaş ile isyanların baş göstermesiyle birlikte zaptiye teşkilatı, kuruluş amacı gereği polis ve jandarma görevini aynı anda ifa etmeye çalışması ve genel olarak şehir merkezlerinde bulunması sebebiyle, özellikle kırsal bölgelerde ortaya çıkan eşkıyalık ve isyan hareketlerine müdahale noktasında başarılı olamamıştır. 1877 yılında iç güvenlik unsurları ile ilgili daha kapsamlı bir çalışma yapılması amacıyla İngiltere'den General Valentine Baker İstanbul'a davet

³ Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Fındıklı 1999, 298.

edilerek iç güvenlikle ilgili yapılacak düzenlemeler hakkında bir rapor hazırlaması istenmiştir. Baker'in hazırladığı rapor üzerine polis ve jandarma görevlerinin ayrı birimlerce yerine getirilmesi kararlaştırılmıştır. 1880 yılında Jandarma Nizamnamesi hazırlanmışsa da yürürlüğe konulmamış, 1881 yılından itibaren ise Asakir-i Zaptiye Teşkilatı kaldırılarak hem Jandarma Teşkilatı hem de Polis Teşkilatının temeli atılarak imparatorluk genelinde yayılmaya başlamıştır (Sönmez, 2007: 2861; Bilgiç ve Karakaya, 2002: 178).

Hudâvendigâr Vilâyeti dâhilinde 1907 yılı, Polis Dairesi üyelerine ait sayısal verilere göre: 1 ser komiser, 11 2. Sınıf komiser, 10 3. Sınıf komiser 36 polis memuru, 14 zabıta memuru, 48 zabitan, 300 redif, 42 jandarma zabitanı olmak üzere toplam 462 güvenlik görevlisi bulunmaktadır (Delil ve Dinçel, 2013: 155). 1912 Yılına ait başka bir belgede ise Bursa Sancağı'nda görev yapan polis kadrosu ve diğer görevlilere ait kadro sayısı ve maaş durumu Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: Bursa Merkez Sancağı Polis Kadrosu ve Maaş Durumları (1912)

Unvan	Adet	Aylık Maaş*
Polis Müdürü	1	2500
Merkez Memuru	2	1500
Birinci Komiser	5	1000
İkinci Komiser	10	800
Komiser Muavini	20	600
Polis Memuru	115	400
Polis Memuru ⁴	4	600
İstihbarat Memuru	5	900
Komiser Muavini ⁵	1	900
Başkâtip	1	800
Hesâb-ı Emanet Memuru	1	600
Zabıta Tabibi	1	800
Telefon Makinist ve Santralçisi	2	800
Hademe	2	200

Kaynak: BOA. DH. EUM. VRK. 9/ 28.

Tablo 1'deki veriler, polis memurlarının ekonomik durumları hakkında fikir vermektedir. Aldıkları maaş dolayısıyla dönemin alt ekonomik grubuna dâhil olan polis memurları, suçluların yakalanması noktasında zafiyet gösterebilmiş bununla birlikte özellikle fuhuş başta olmak üzere çeşitli suçlara göz yumarak rüşvet olaylarına karışmışlardır (Dikici, 2014: 102).

1913 yılına gelindiğinde vilayet genelindeki toplam güvenlik personeli sayısı 241'dir. Bu tarihte güvenlik kadrosunda görev yapan 159 asıl personelin yanı sıra artan ihtiyacı karşılayabilmek adına ordudan görevlendirilen 25 ve görevlendirileceği bildirilen 57 olmak üzere toplam 82geçici personel ve yekûn 241 personel bulunmaktaydı. Bu rakamlardan ve 1914 yılı nüfus verilerinden yola çıkarak bir değerlendirme yapıldığında, polis memuru başına asıl kadro ile 11.194, geçici görevlendirmeler ile birlikte 7.629 kişi düştüğü görülmektedir. Yönetim, polis gücünün yeterli olmadığı bölgelerde jandarma ve redif kuvvetlerini işe koymuş olsa da mevcut veriler ışığında polis memuru sayısının yetersizliği dikkat çekicidir (BOA. DH. EUM. MEM. 29/41).

1903 yılına ait bir belgede, dönemin ağır ekonomik koşulları sebebiyle polis, jandarma ve sıhhiye memurlarının dört aydır maaş ve harcırah ödemelerinin yapılamadığı ve bu durum sebebiyle sefalet içinde oldukları ile bir an önce ödeme yapılması lüzumu Maliye Nezaretine bildirilmektedir (Semerci ve Baran, 2016: 45). 1909 tarihli bir başka belgede ise Hudâvendigâr Vilayeti kadrosuna ilave edilen polislerin maaşlarını ödemek için bütçede bir karşılık olmadığı ve bu nedenle terhis edildikleri, mevcut jandarmanın bu durumu şikâyetinde bulunduğu ve maaşlarının bir an önce ödenmesi gerektiği bildirilmektedir

⁴ Kişi başı ve kuruş cinsindedir.

⁵ Zam oranları farklıdır.

(BOA. DH. MKT. 2810/ 76) .Aynı tarihlerde yapılan vilayet polis kadrosunun artırımı talebi, idare-i maslahat yapılması gerektiği belirtilerek reddedilmiş, dahası mevcut kadrodan işe yaramayanların çıkarılması gerektiği cevabı verilmiştir (BOA. ZB. 429/ 42; BOA. BEO. 3113/23343). 1916 yılına ait diğer bir belgede, sürgünler ve göçler nedeniyle nüfusu artan Hudâvendigâr Vilayeti'nin mevcut kadrosundaki yetersizlikten bahsedilerek, polis kadrosunun artırılması talep edilmiştir (BOA. DH. EUM. MEM. 78/58).

Suç ve suçlu ile mücadele konusunda hapishanelerin fiziki şartları da önem teşkil etmektedir. Keza, arşiv belgelerinde kalabalık mahpusları muhafaza edebilmek için yeterli yerin olmadığı, nefer ve zabitle- rin nöbet odalarının bulunmadığı hapishanelerden bazı katillerin kaçtığı anlaşılmaktadır (Yıldız, 2012: 341). 1917 yılında Hudâvendigâr Vilayeti'nin merkez sancağı Bursa ile Pazarköy, Uşak, Bolvadin kazalarında 2 diğer kazalarda 1 olmak üzere toplam 19 hapishane bulunmaktadır. Bursa'da 12, Bilecik'te 5, Kütahya'da 7, Karahisar'da 6 ve Pazarköy kazasında 2, diğer kazalarda 1 olmak üzere 44 civarında gardiyan bulunmaktadır. Kirmasti ve Uşak kazalarında hiç gardiyan bulunmazken buradaki vazifeyi jandarma karakolları üstlenmek durumunda kalmıştır (Demiryürek, 2016: 553-558).

Dönemin siyasi, ekonomik ve sosyal koşulları düşünüldüğünde bölgeye yapılan göçler ve ekonomik zorlukların, yeterli güvenlik personeli bulundurabilme ve asayiş sağlama konusunda sıkıntılara neden olduğu ve sonuç olarak vilayet yönetiminin pek çok farklı tarihte ivedi olarak merkezden takviye kuvvet talep ettiği anlaşılmaktadır. Buraya kadar verilen bilgilerle, adam öldürme suçu özelinde suç olgusunu anlayabilmek ve açıklayabilmek amacıyla, bu olgunun etkilendiği idari, demografik, ekonomik yapı ile kolluk kuvvetleri ve hapishaneler hakkında tespitlerde bulunulmuştur.

3.1. Osmanlı Hukukunda Adam Öldürme Suçu ve Verilen Cezalar

1912-1917 yılları arasındaki dönemde Osmanlı Devleti, yürürlükte olan 1858 tarihli Ceza Kanunnâmesi'ne göre suçları: cinayet, cünha ve kabahatler olarak üç grupta tasnif etmiştir. Buna göre cezası idam, muvakkaten ya da müebbet kürek, kalebentlik, rütbe-memuriyetten kalıcı olarak mahrum bırakılma ve medeni kanundan ıskat (düşürülme) olan suçlar cinayet suçlarıdır. Bu haliyle adam öldürme suçu cinayet suçlarından olup, ayrıca rüşvet, eşkıyalık, tecavüz, ıskat-ı cenin (çocuk düşürme), cebren kız kaçırmaya, darp ve cerh, hırsızlık, kalpazanlık, sahtekârlık, devlet malını çalmak, eşkıyaya yardım ve yataklık etmek ve kundakçılık suçları da cinayet suçları olarak sınıflandırılmıştır (Akgündüz, 2016: 10; BOA. İ. DÜİT 78/31).

1858 tarihli Ceza Kanunnamesi'ne göre taammüden yani kasten adam öldürme suçunun cezası; idam, kısas ya da bu cezalardan affolunmuş ise müebbeden ya da on beş seneden az olmamak şartıyla muvakkaten kürek cezasıdır. Bununla birlikte fail, öldürme kastı olmadan yaralamak suretiyle birinin ölümüne sebebiyet verdiğinde beş seneden az olmamak kaydıyla muvakkaten küreğe konulmaktadır (BOA. İ. DÜİT 78/31).

İttihat ve Terakki yönetiminde, suç vakaları ve suçlular ile ilgili istatistikler tutulurken suç vakaları vukû'ât-ı cinâiyye cetvellerine, failer ile ilgili bilgiler ise cerâim-i umûmiye adı verilen cetvellere kaydedilmiştir. Vukû'ât-ı cinâiyye cetvellerinde; cinayet suçlarının gerçekleştiği mahal, suçun tarihi, nev'i, fail ve mağdurların isimleri/lakapları, failin derdest durumu ile bazı vakalarda vaka ile ilgili ayrıntılı bilgiler yer almaktadır. Cerâim-i umûmiye cetvellerine ise tüm suç türlerindeki failerin cinsiyet, yaş, eğitim durumu, sabıka durumu gibi demografik özellikleri ile suçun gerçekleştiği mahal hakkında bilgilere ulaşmak mümkün olmaktadır.

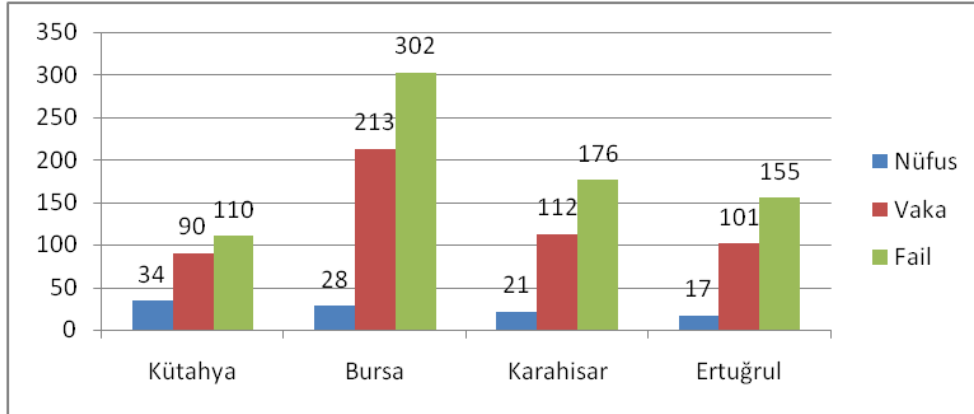
Suç cetvellerinde adam öldürme suçu; amdenkatli, min gayri ta'mid-i katli, katli-i usûl, katli-i fûrû, min gayri kasd telef-i nefse sebebiyet vermek şeklinde kasit unsuru ve alt-üst soya zarar verme bakımlarından sınıflandırılarak ayrıntılı şekilde kaydedilmiştir.

3.2. Hudâvendigâr Vilâyeti'nde Gerçekleşen Adam Öldürme Vakaları ve Faileri

Araştırmanın tarihsel sınırları içerisinde, 1912-1914 yılları arasında değişken aralıklarda tutulan ve 25 aylık süreci kapsayan vukû'ât-ı cinâiyye cetvellerine göre Hudâvendigâr Vilayeti'nde toplam 516 adam öldürme vakası meydana gelmiştir. 516 adam öldürme vakası için tespit edilen fail sayısı 743'tür. Vakaların vilayet içerisinde dağılımında merkez sancak olan Bursa Sancağı'nda 213, Karahisar Sancağı'nda 112, Ertuğrul Sancağı'nda 101 ve Kütahya Sancağı'nda ise 90 vaka yaşanmıştır. Bununla birlikte tüm aylar için eksiksiz tutulmuş olmasalar da, suç cetvellerine göre yıllık ve aylık dönemde gerçekleşen vaka eğilimlerini görmemiz mümkündür. Belgelere göre adam öldürme vakaları sonbahar ve kış döneminde düşey ve yatay çizgi izlerken, ilkbahar-yaz döneminde ani bir yükseliş göstermektedir. (BOA. DH. EUM. EMN. 11/1; 12/3; 14/1; 14/6; 15/17; 19/1; 31/30; 31/4; 31/5; 32/19; 44/16; 52/3; 5/59; 53/4; 56/15; 60/5; 60/7; 67/12; 7/13; 77/1; BOA. DH. EUM. MTK. 25/11; 30/1; 44/9; 50/9; 51/1).

Vilâyet genelinde gerçekleşen aylık vaka ortalaması 20,64 iken vaka başına fail ortalaması 1,44'tür. Bu bağlamda adam öldürme ve öldürmeye teşebbüs vakalarının %23,06'sı birden fazla kişi tarafından işlenirken, %71,90'ı tek bir fail tarafından işlenmiş ve tüm vakaların 26'sı (%5) ise faili meçhul olarak kalmıştır. Buna göre, vilâyetin idari merkezi olarak Bursa Sancağı, nüfusun çoğunluğunu barındırmıyor olsa da (%28) vaka görülme oranı (%41) en yüksek sancak olurken, nüfus açısından en yüksek orana sahip Kütahya Sancağı, en az öldürme vakasının tespit edildiği sancak olmuştur (Bkz Grafik 1). 516 adam öldürme ve öldürmeye teşebbüs vakasına karışan 743 failin 589'u (%79,27) derdest edilirken 154'ü (%20,64) firar etmiştir.⁶

Grafik 1: Vilayet genelinde nüfus (%), vaka-firar sayılarının dağılımı

Kaynak: BOA. DH. EUM. EMN.11/1; 12/3; 14/1; 14/6; 15/17; 19/1; 31/30; 31/4; 31/5; 32/19; 44/16; 52/3; 5/59; 53/4; 56/15; 60/5; 60/7; 67/12; 7/13; 77/1; BOA. DH. EUM. MTK.25/11; 30/1; 44/9; 50/9; 51/1.

Vaka-fail oranları, öldürme eyleminin yapılış şekli ve genel asayiş durumu hakkında bilgi vermektedir. Vilayet genelinde vaka başına en fazla failin iştirak ettiği kazalar: Karahisar Sancağı'na bağlı Aziziye kazası ve Ertuğrul Sancağı'na bağlı Bilecik kazaları olmuştur⁷. Belgelere yansıyan tek "postaya taarruz" vakası da Bilecik kazası Akhisar karyesinde meydana gelmiştir. 28 Temmuz 1913 tarihinde meydana gelen vakada, 13 kişilik bir fail grubu (İnegöl'ün Yenice-i Gayrimüslim karyesinden Aleksan veled-i Ohan, Rupin veled-i Zardik, Nişân Minas veled-i Karabet, Manuk Takor veled-i Agop, Haçator veled-i Rupin, Artin oğlu Agop, Sarı Kirkor, Ohannes oğlu Zoranet, Bekci Parsak, Kargöz oğlu Agop, Ohannes oğlu Kirkor, Varteris oğlu Yağcı Agop, David oğlu Matadik) İnegöl posta sürücüsü Ali, Bilecik Telgraf Muhabere Memuru Nizami Efendi, Küplü Nahiyesi Müvezzi'i Vasil Efendi, İnegöl'ün Cuma Mahallesi'nden Kadiyoran'ın

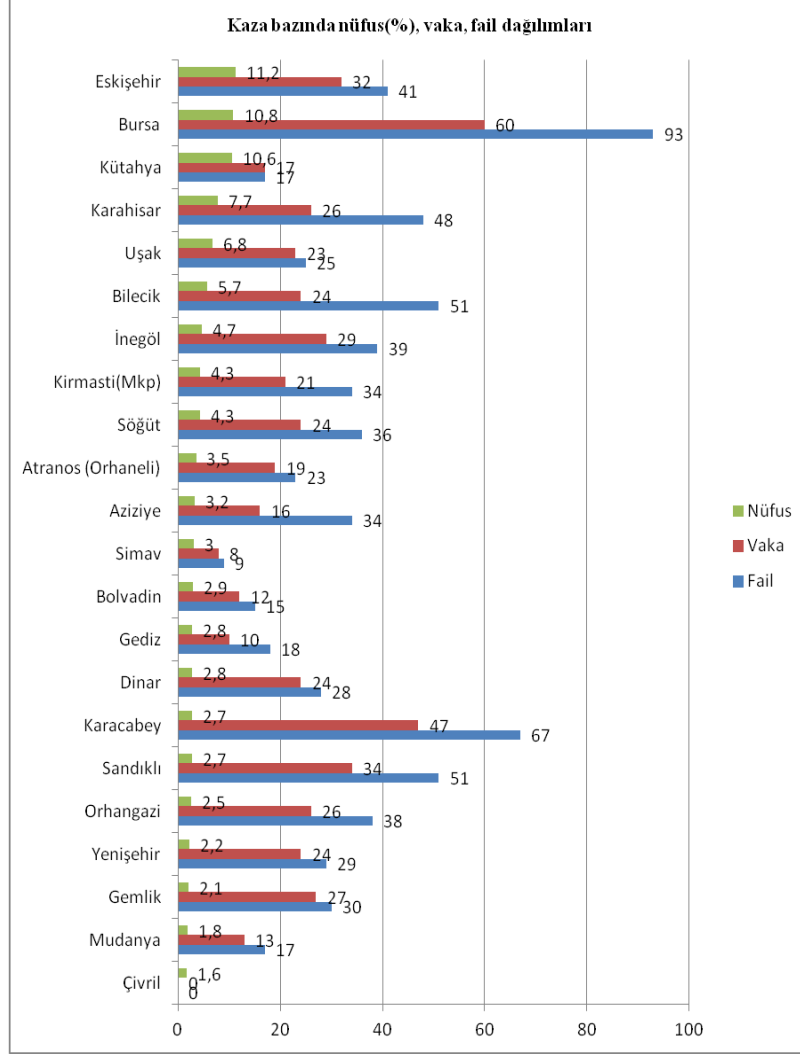
⁶ Belgelerin düzenlendiği dönemden sonra gerçekleşen derdest oranları, mevcut orana yansımamaktadır. Muhtemelen derdest oranı realitede daha yüksek olarak gerçekleşmiştir. Nitekim Cerâim-i umûmiye cetvellerinde firar oranı daha düşük olarak tespit edilmiştir.

⁷ Vaka başına fail ortalaması 2,13.

oğlu Mehmed, İnegöl'ün Osmaniye Mahallesi'nden Şişko Mehmed Ağa'nın kahvecisi Ahmed'i katletmişlerdir. Failler olaydan iki gün sonra derdest edilmişlerdir. (BOA. DH. EUM. EMN. 31/4). Yalnızca Karahisar Sancağı'na bağlı Çivril kazasında, belgelere yansıyan bir vaka tespit edilememiştir (Bkz Grafik 2).

Grafik 2: Bursa Sancağı'nda nüfus (%) -vaka-fail dağılımları

Kaynak: BOA. DH. EUM. EMN.11/1; 12/3; 14/1; 14/6; 15/17; 19/1; 31/30; 31/4; 31/5; 32/19; 44/16; 52/3; 5/59; 53/4; 56/15; 60/5; 60/7; 67/12; 7/13; 77/1; BOA. DH. EUM. MTK.25/11; 30/1; 44/9; 50/9; 51/1. Karpaz, 2010:270-293.

Grafik 2'de vilayette bulunan tüm kazaların, vilayet nüfusuna oranları ile bu yerleşim yerlerinde meydana gelen vaka sayısı ile vakaları gerçekleştiren fail sayıları, nüfus oranlarına göre en kalabalıktan en az nüfuslu olana doğru toplu olarak verilmiştir. Vaka başına en fazla failin suça iştirak ettiği kazalar/sancaklar Aziziye, Bilecik ve Karahisar'dır.

Karacabey kazası nüfus bakımından sıralamada 16. olmasına rağmen en fazla öldürme vakasının yaşandığı 2. kaza olmuştur. Bursa sancağında Bursa, Karacabey, Kirmasti ve Orhangazi kazaları; Karahisar Sancağı'nda Sandıklı, Karahisar ve Aziziye ile Ertuğrul Sancağı'nda Bilecik kazasında birden fazla kişi tarafından işlenen adam öldürme vakalarının çokluğu aklı, bu tarihlerde aynı bölgede meydana gelen şikayet faaliyetlerini getirmektedir. Arşiv belgelerine göre Karacabey'de Esteban oğlu Karabet, Doğancı ve

Demirtaş karyelerinde Efgilidi, Dimo çeteleri ile şakilerden Mustafa, Molla Fenari Mahallesinde eşkıyalık yapan Ramazan oğlu İbrahim, Fıçı köyünden Çerkez Kazım, Arnavud Abbas, Arnavud Eyüb, Şaki Mahmud, Orhangazi’de Şaki Mardik gibi daha pek çok eşkıya emniyet güçlerini uzun süre meşgul etmiş, çetelere karşı jandarma zaman zaman yetersiz kalarak takviye kuvvet istemek durumunda kalmıştır.(BOA. DH. EUM.6.ŞB.36/3; DH. EUM. AYŞ. 30/82; DH. H...67/8; 67/16; BOA. DH. ŞRF. 465/49).

10 Şubat 1914 tarihinde Pazarköy (Orhangazi) kazası karsak karyesi (köyü) yakınında gerçekleşen bir adam öldürme vakasına göre, Jandarma neferi Kumakovalı Hüseyin ile Amasyalı Lefter Marmaracık çetesi üyeleri tarafından katledilmiştir. Öldürme olayının nasıl gerçekleştiği ile ilgili bir bilgi verilmemiştir. Ancak eşkıyalardan yalnızca Sölöz gayrimüslim karyeli ve Maven lakabıyla tanınan Simav Artuk, maktulen (ölü olarak) ele geçirilmiş, diğer failer firar etmiş ve derdest edilememişlerdir (BOA. DH. EUM. MTK. 30/1).

14 Temmuz 1914 tarihinde, Karacabey kazası Sarıbey karyesi civarında Karacabey zabıta memuru Mülazım Cafer Efendi ile Jandarma Bekir ve Bilal, eşkıyadan Mihenli Mahmud, Baytar Kazım, Kurtdereli Ali, Mağnisalı Musa ve Said, Kirmastili Çerkes Mahmud ve Hüseyin, Karaormanlı Receb, Argilili Salih oğlu Osman ve İslam Bey oğlu Musa ve İdris tarafından ansızın ateş açılarak şehit olmuşlardır. Eşkıyanın 10’u derdest edilmiş 1’i firar etmiştir (BOA. DH. EUM. MTK. 51/1).

Faillerin demografik özellikleri, suç tekrar durumu, suçun gerçekleştiği mahallin şehir mi kırsal mı olduğu gibi bilgilere ulaşabildiğimiz cerâim-i umûmiye cetvellerine göre 25 aylık dönemde Hudâvendigâr Vilayeti’nde 11’i faili meçhul olmak üzere toplam 424 adam öldürme ve öldürmeye teşebbüs vakası yaşanmıştır. Cinayet suçları içerisinde adam öldürme ve adam öldürmeye teşebbüs suçunun toplam oranı %31,88’dir. Aylık adam öldürme vaka ortalaması 16,96 ve tüm vakalara karışan toplam fail sayısı 639’dur. Faillerin 573’ü (%89,67) tutuklanırken 66 (%10,33) fail firar etmiştir. Vaka başına fail ortalaması ise 1,51’dir (BOA. DH. EUM. MTK. 6/27; 23/ 11; 35/ 1; 51/ 13; 68/ 27; 73/ 35; 72/ 58; 51/ 9; 17/ 13; BOA. DH. EUM. ADL. 2/ 23; 5/ 30; 6/ 17; 9/ 20; 9/ 28; 47/28; 22/ 21; 22/ 23; 23/ 1; 23/ 6; 23/ 19; 33/ 17; 34/ 1; 34/ 26; 34/29; 34/30; 35/ 1).⁸ Bu durum vakalarının bir kısmının birden fazla kişi tarafından, grupça işlendiğini göstermektedir

Adam öldürme ve adam öldürmeye teşebbüs suçlarına karışan failerin cinsiyet bağlamındaki dağılımlarına bakıldığında en büyük grup, 162 fail (%57,86) ile bekâr erkeklerdir. Bekâr erkekleri 94 fail (%33,57) ile evli-çocuklu erkekler, 13 fail (%4,64) ile evli-çocuksuz erkekler, 2 fail ile dul-çocuklu erkekler ve 1 fail ile dul-çocuksuz erkekler izlemiştir. Kadınlar arasında evli-çocuklu 3, dul-çocuklu 3 ve dul-çocuksuz 1 fail bulunmaktadır. Toplam 272 erkek fail tüm failerin %97,14’ünü ve 7 kadın fail %2,50’sini oluşturmuştur (BOA. DH. EUM. MTK. 6/27; 23/11; 35/1; 51/13; 68/27; 73/35;72/58; 51/9; 17/13; BOA. DH. EUM. ADL. 2/ 23; 5/ 30; 6/ 17; 9/ 20; 9/ 28; 47/ 28; 22/ 21; 22/ 23; 23/ 1; 23/ 6; 23/ 19; 33/ 17; 34/ 1; 34/ 26; 34/ 29; 34/ 30; 35/ 1).⁹

Vukû’ât-ı cinâiyye cetvellerindeki 516 adam öldürme ve öldürmeye teşebbüs vakası için, kadınların karıştığı adam öldürme vakası sayısı 34’tür. 20 vakada kadınlar suçu tek başlarına işlemişler iken, 3 vakada suçu başka bir kadınla, 11 vakada ise kadınlar suçu erkek/ erkeklerle birlikte işlemişlerdir. 5 vakada yeni doğmuş ve gayri meşru olduğu anlaşılan bebekler ihnâkan (boğarak) katledilmiştir (BOA. DH. EUM. EMN 60/7; 67/12; 11/1; 12/3; 14/1; 14/6; 19/1; 53/4; BOA. DH. EUM. MTK. 25/11; 44/9; 50/9; 51/1).

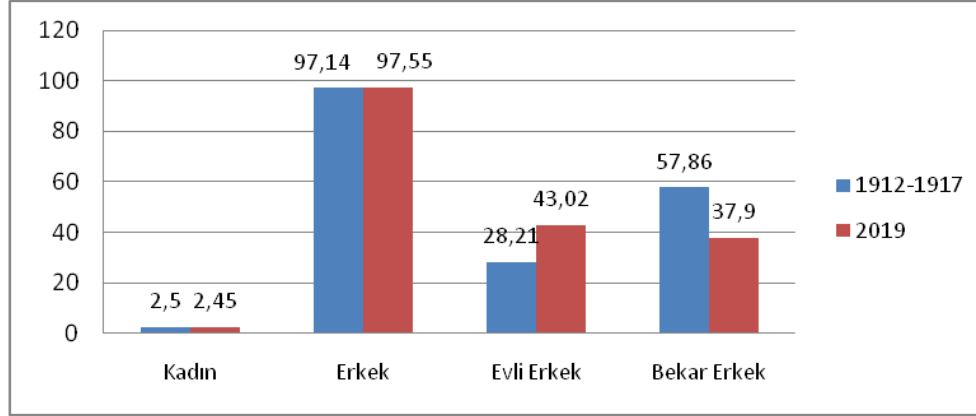
Adam öldürme suçunun cinsiyet ve medeni durum bağlamında günümüzdeki durumu incelendiğinde farklı sonuçlar ile karşılaşılmaktadır. İçli’nin 1997 yılına ait çalışmasında suç oranının en yüksek

⁸BOA. DH. EUM. MTK. 17/13; 6/27 belgeleri için yalnızca vaka ve fail sayıları bulunup, failere ait demografik özellikleri belirten alanlar doldurulmamış, boş bırakılmıştır. Bu nedenle genel fail ve vaka sayılarında bu belge çalışmaya dâhil edilmiş, ancak demografik özelliklerle ilgili kısımlarda hariç tutulmuştur.

⁹ BOA. DH. EUM. MTK 23/11 numaralı belgede “Cins-i Mücrimin” başlığı altında 1 kişilik eksik bilgi bulunmaktadır.

olduğu grup boşanmış erkekler olarak tanımlarken, (1997: 28), TÜİK'in 2019 verilerine göre adam öldürme suçu failleri arasında ilk sırada %43,02'lik oranla evli erkekler yer almaktadır. Bu veriler, Osmanlı Devleti'nden günümüze yaşanan toplumsal değişimin izdüşümü olması bakımından değerlidir. Tarihsel süreçte cinsiyet bakımından failler arasındaki kadın-erkek oranları neredeyse aynı kalmış, ancak medeni hal bakımından 1912-1917 sürecine kıyasla evli-bekâr erkekler arasında derin bir fark oluşmuştur (Bkz. Grafik 3).

Grafik 3: Faillerin medeni hal ve cinsiyet bakımından kıyaslamalı dağılımları (1912-17 ve 2019)

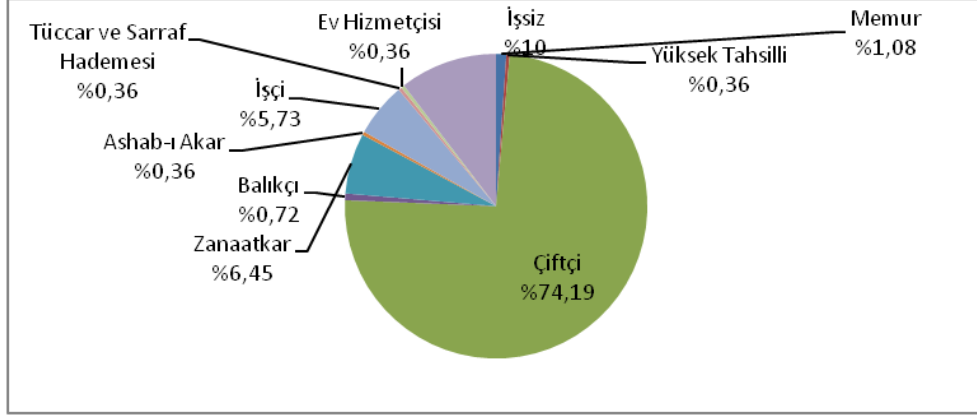
Kaynak: BOA. DH. EUM. MTK. 6/27; 23/11; 35/1; 51/13; 68/27; 73/35; 72/58; 51/9; 17/13; BOA. DH. EUM. ADL. 2/23; 5/30; 6/17; 9/20; 9/28; 47/28; 22/21; 22/23; 23/1; 23/6; 23/19; 33/17; 34/1; 34/26; 34/29; 34/30; 35/1. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Ceza-Infaz-Kurumu-Istatistikleri-2019-33625>

Cerâim-i umûmiye cetvellerinde failler, suç tekrar durumları ile ilgili olarak ; “ilk kez suç işleyen”, “sabıkalı”, “ceraim-i müctemi’a ile maznûn bulunan”ve “mazanne-i sû” yani kendisinden ancak kötülük beklenen kişi (Develioğlu, 2008: 589) olarak dört kategoride sınıflandırılmıştır. Failler arasında ilk kez suç işleyenlerin oranı %85,71; sabıkalı faillerin oranı %13,21; suç zannı bulunanların oranı %0,36 ve mazanne-i sû olanların oranı ise %0,71’dir. İlk kez suç işleyen 240 failde firar oranı %10,42 (25 fail) iken sabıkalı 37 failde firar oranı %21,62’dir (8 fail) (BOA. DH. EUM. MTK. 6/27; 23/11; 35/1; 51/13; 68/27; 73/35; 72/58; 51/9; 17/13; BOA. DH. EUM. ADL. 2/23; 5/30; 6/17; 9/20; 9/28; 47/28; 22/21; 22/23; 23/1; 23/6; 23/19; 33/17; 34/1; 34/26; 34/29; 34/30; 35/1).

1858 tarihli Osmanlı Ceza Kanunnamesi’ne göre adam öldürme suçu, geçici ya da ömür boyu kürek, kalebendlik, prangabendlik ve sürgün gibi ağır cezalar gerektirmektedir (BOA. İ.DUİT 78/31). Suç karşılığı belirlenmiş cezalar düşünüldüğünde suç tekrarına yönelimin daha az olacağı beklenilebilir. Ancak aynı dönemlerde yürürlüğe girmiş ve başlangıçta siyasi mahkûmları kapsarken, kapsamı genişletilen af uygulamaları, mahkûm firarları ve asker kaçaklarının özellikle taşrada, asayiş bozarak suç mükerrerliği konusunda etkili olmuştur (Aslan, 2009: 46-48; Uzun, 2006: 34).

Sanayi devrimini gerçekleştirememiş bir tarım toplumu olan Osmanlı Devleti’nde bu durum, faillerin meslek grupları bazında incelenmesi sırasında da kendini göstermektedir. Keza, tüm adam öldürme suçu faillerinin %74,19’unu (207 fail) çiftçiler oluşturmaktadır. Failler arasında çiftçilerden sonra en büyük grup ise %10,39 oran ile (29 fail) işsizlerdir. İşsizlerden sonra sırasıyla: %6,45 ile zanaatkârlar (18 fail), %5,73 ile (16 fail) işçiler, %1,08 ile (3 fail) memurlar, %0,72 ile balıkçılar (2 fail) ve her biri %0,36 ile (1’er fail) yüksek tahsilli ilim erbabı, ashab-ı akar, tüccar ve sarraf hademesi ve ev hizmetçileri gelmektedir. Cerâim-i umûmiye cetvellerinde adam öldürme ve öldürmeye teşebbüs suçlarında, tüccar, sarraf ve kaptan-kayıkçı mesleklerine rastlanmamıştır (BOA. DH. EUM. MTK. 6/27; 23/11; 35/1; 51/13; 68/27; 73/35; 72/58; 51/9; 17/13; BOA. DH. EUM. ADL. 2/23; 5/30; 6/17; 9/20; 9/28; 47/28; 22/21; 22/23; 23/1; 23/6; 23/19; 33/17; 34/1; 34/26; 34/29; 34/30; 35/1).

Grafik 4:Faillerin mesleklerine göre oransal dağılımı

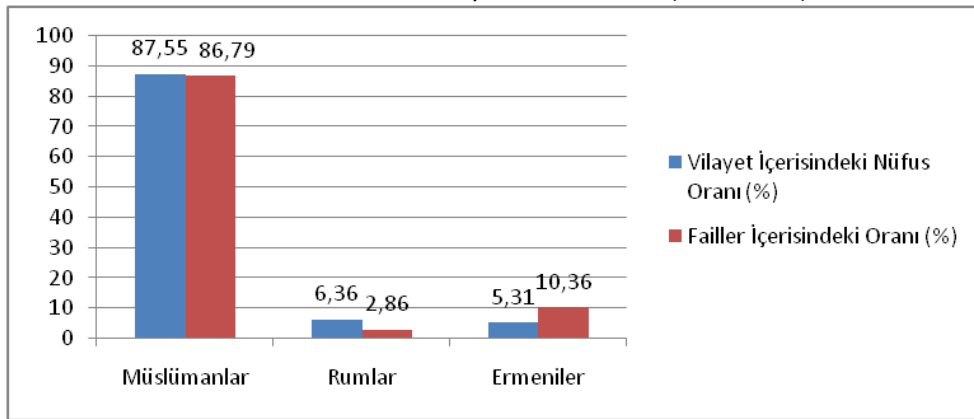

Kaynak: BOA. DH. EUM. MTK. 6/27; 23/11; 35/1; 51/13; 68/27; 73/35; 72/58; 51/9; 17/13; BOA. DH. EUM. ADL. 2/23; 5/30; 6/17; 9/20; 9/28; 47/28; 22/21; 22/23; 23/1; 23/6; 23/19; 33/17; 34/1; 34/26; 34/29; 34/30; 35/1.

Toplumsal anlamda suçun ekonomik belirleyicilerinden biri de yoksulluktur. İşsizlerin, suça karışma oranlarının bariz yüksekliği ele alındığında, yoksulluk suça yönelimi pozitif yönde etkilemektedir tezi desteklenmektedir (Kızmaz, 2003: 282). Nitekim sarraflık ve tüccarlık gibi yüksek gelir seviyesine sahip meslek gruplarının failler arasındaki oranı en düşük seviyededir.

1914 yılında Hudâvendigâr Vilayeti'nde Müslüman nüfusun oranı %87,55 oranındaydı. Toplumun büyük çoğunluğunu kapsayan Müslümanlar, faillerin % 86,79'unu (243 fail); nüfusun %6,36'sını kapsayan Rumlar faillerin %2,86'sını ve nüfusun %5,31'ini kapsayan Ermeniler ise adam öldürme faillerinin %10,36'sını oluşturmuştur (Karpaz, 2010: 370-393; BOA. DH. EUM. MTK. 6/27; 23/11; 35/1; 51/13; 68/27; 73/35; 72/58; 51/9; 17/13; BOA. DH. EUM. ADL. 2/23; 5/30; 6/17; 9/20; 9/28; 47/28; 22/21; 22/23; 23/1; 23/6; 23/19; 33/17; 34/1; 34/26; 34/29; 34/30; 35/1). Faillerin büyük çoğunluğunun Müslüman olması nüfus yapısı itibarıyla beklenilir bir sonuçtur.

Grafik 5: Nüfus oranına kıyasla fail oranları (1913-1917)

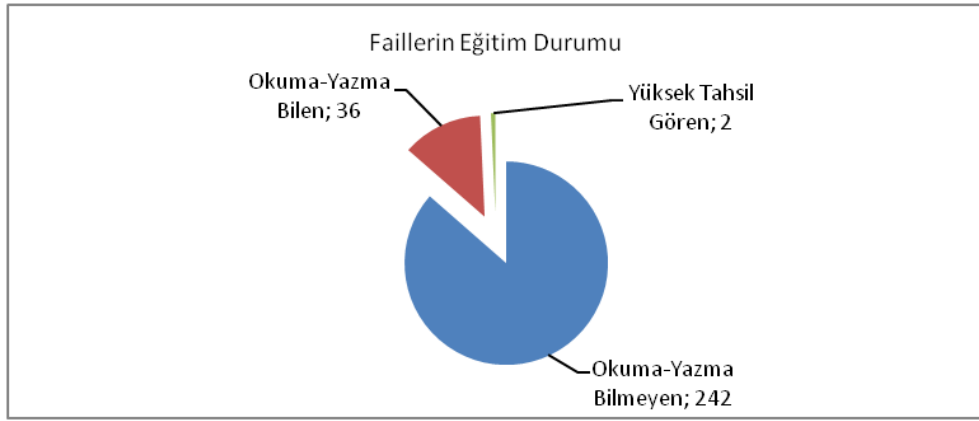
Kaynak: BOA. DH. EUM. MTK. 6/27; 23/11; 35/1; 51/13; 68/27; 73/35; 72/58; 51/9; 17/13; BOA. DH. EUM. ADL. 2/23; 5/30; 6/17; 9/20; 9/28; 47/28; 22/21; 22/23; 23/1; 23/6; 23/19; 33/17; 34/1; 34/26; 34/29; 34/30; 35/1.

Failleri etnik-dini grup açısından incelemenin yanı sıra, daha sağlıklı bir değerlendirme yapabilmek adına, fail oranlarını toplum içindeki nüfus oranları ile mukayese etmek yerinde olacaktır. Grafik 5'ten

de anlaşılabilir gibi adam öldürme suçu faileri arasında Müslümanların toplumdaki nüfus yoğunlukları ile failer içindeki oranları tutarlı görünmektedir. Bununla birlikte belgelere göre Rumlar, nüfuslarına nazaran suça en az karışan grup olurken Ermeniler, toplumdaki nüfus oranlarına kıyasla en fazla oranda adam öldürme ve öldürmeye teşebbüs suçuna karışan grup olarak karşımıza çıkmaktadır. Ermenilerin suça karışma ve şiddet eğilimlerine yönelik bu tespit, aynı dönemde yaşanan Ermeni olayları ile paralellik ve pozitif bir ilişki göstermektedir.

Failleri eğitim durumlarına göre değerlendirdiğimizde ilk sırada %86,43 ile okuma-yazma bilmeyenler, akabinde %12,86 ile okuma-yazma bilenler ve %0,71 ile yüksek tahsil görenler gelmektedir (Bkz. Grafik 6). Toplumda okuma-yazma oranının %10'a bile varmadığı (Akyüz, 2011: 21) düşünüldüğünde bu oranlar tutarlı görünmektedir. Osmanlı'da eğitimde yenilik düzenlemeleri Tanzimat döneminde başlangıçta askeri-harp başarısı endişesiyle başlamış ve kökten bir değişiklikten uzak olmuştur. Bununla birlikte planlı-düzenli eğitimin ise kişileri suçtan uzaklaştırdığı bilinmektedir (Yıldız, 2004: 228). Yine de bu sonuçlar, Osmanlı toplumundaki eğitim düzeyi oranını değil, failer içerisindeki eğitim düzeyi oranını yansıtmaktadır.

Grafik 6: Faillerin eğitim durumlarına göre dağılımı

Kaynak: BOA. DH. EUM. MTK. 6/27; 23/11; 35/1; 51/13; 68/27; 73/35; 72/58; 51/9; 17/13; BOA. DH. EUM. ADL. 2/23; 5/30; 6/17; 9/20; 9/28; 47/28; 22/21; 22/23; 23/1; 23/6; 23/19; 33/17; 34/1; 34/26; 34/29; 34/30; 35/1.

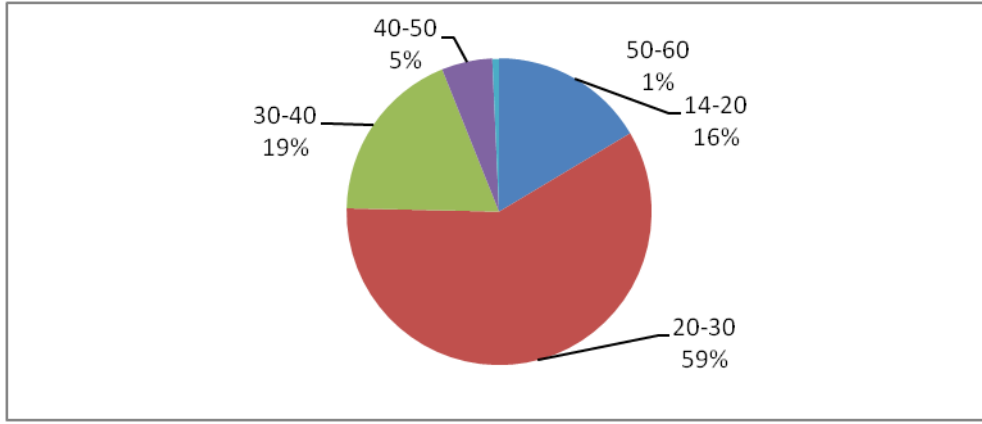
İkamet yerine göre adam öldürme ve öldürmeye teşebbüs suçu failerinin %79,64'ü köylü, %17,86'sı şehirli ve %2,50'sinin ise belli bir ikametgâhı bulunmamaktadır. Bu aşamada adam öldürme vakalarının hangi mahalde hangi oranda gerçekleştiğini değerlendirmekte fayda vardır. Vakaların %29,83'ü şehirde gerçekleşmiş iken, %70,17'si kırsal alanda meydana gelmiştir. İkametgâhı köy olan failer ile kırsal alanda gerçekleşen vaka oranı arasındaki farka göre, kırsal kesimden bazı kimselerin (%9,48) şehir merkezlerinde suç işlediğini anlaşılmaktadır. Köylü ve şehirli faileri firar oranı açısından değerlendirdiğimizde köylü failerinin %12,11'i; şehirli failerinin %4'ünün firar ettiğini, ikametgâhı belli olmayan 7 failin ise 4'ünün firar ettiği tespit edilmiştir. (BOA. DH. EUM. MTK. 6/27; 23/11; 35/1; 51/13; 68/27; 73/35; 72/58; 51/9; 17/13; BOA. DH. EUM. ADL. 2/23; 5/30; 6/17; 9/20; 9/28; 47/28; 22/21; 22/23; 23/1; 23/6; 23/19; 33/17; 34/1; 34/26; 34/29; 34/30; 35/1).

Suç yoğunluğu ve firar oranının kırsal alanda daha yüksek olmasının nedeni Osmanlı güvenlik teşkilatının şehir merkezlerinde konuşlanmış olması, kırsal alana müdahale noktasında zafiyet yaşanması (Özbek, 2009: 9), kolluk kuvvetlerindeki kadro yetersizliği (BOA. DH. EUM. MEM. 100/ 44; 78/ 58) ve kırsal bölgelere doğru yaşanmış olan göçler olarak açıklanabilir. Faillerin büyük çoğunluğunun köylü olması konusunda bir diğer etmen de kişinin bulunduğu sosyal çevrenin suç üzerinde etki eden önemli bir faktör olmasıdır. Taşrada, doğumla birlikte edinilen bir aidiyet duygusuyla hayatlarını idame eden köylüler, aynı zamanda kalıcı olarak ikamet ettikleri bu dar sosyal çevreye dışlanma korkusu ile birlikte dâhil olmakta-

dir. Bu durumda şehirlilere göre daha yüksek bir dışsal ve içsel baskının sonucu olarak köylüler, yaşadıkları olaylar karşısında kendi cezalarını kendileri kesme noktasında daha yoğun bir güdüye sahiptirler (Öztop, 2014: 89; Nirun, 1967: 132).

Faillerin yaş gruplarına göre dağılımı şöyledir: 14-20 yaş arasında 46 fail (%16,43); 20-30 yaş arasında 165 fail (%58,93); 30-40 yaş arasında 52 fail (%18,57); 40-50 yaş arasında 15 fail (%5,36); 50-60 yaş arasında 2 fail (%0,71) olmak üzere 14 yaşından küçük ve 60 yaşından büyük fail ise bulunmamaktadır (Bkz. Grafik 7). Osmanlı toplumunda okuma yazma bilmeyen ve çoğunlukla tarım işçisi olarak küçük yaşta hayata atılan erkekler, faillerin yaş grupları oranları üzerinde de belirleyici olmuştur. Günümüzde hayata atılma yaşı ötelendiği içindir ki Osmanlı toplumunda suça karışan insanlar çoğunlukla 20-30 yaşında iken –ki 30 yaşından sonra ciddi bir kırılma yaşanarak hızla düşmektedir- günümüzde bu yaş grubu 25-34 (%33,5), 35-44 (%22,3), 45-54 (%10,2) olarak değişim göstermiştir (Hükümlü İstatistikleri, TÜİK: 2019).

Grafik 7:Faillerin yaş gruplarına göre dağılımı

Kaynak: BOA. DH. EUM. MTK. 6/27; 23/11; 35/1; 51/13; 68/27; 73/35; 72/58; 51/9; 17/13; BOA. DH. EUM. ADL. 2/23; 5/30; 6/17; 9/20; 9/28; 47/28; 22/21; 22/23; 23/1; 23/6; 23/19; 33/17; 34/1; 34/26; 34/29; 34/30; 35/1.

Cerâim-i umûmiye cetvellerinde suç nedenlerine dair, faillerin yalnızca 78'i için veri bulunmaktadır. Bu bağlamda elimizdeki verilere göre faillerin 38'i çeşitli nedenler; 27'si düşmanlık ve intikam; 6'sı zengin olma hırısı; 4'ü sarhoşluk; 2'si irza tasallut ve 1'i meyhanede tartışma sebebiyle suç işlemiştir. Vukû'ât-ı cinâiyye cetvellerine göre adam öldürme vakalarının oluşumunda tüm bu nedenlerin yanında, eşkiya çetelerinin varlığı ve reji kolcuları ile yaşanan çatışmalarında etkili olduğu söylenebilir.

Reji kolcuları ve kaçakçılar arasında yaşanan çatışmalar vukû'ât-ı cinâiyye cetvellerine de yansımıştır. Cetvellere yansıyan toplam 6 vaka: Bursa, Karahisar/ Aziziye, Sandıklı, Karacabey ve Pazarköy (Orhangazi) civarında meydana gelmiştir. 14 Kasım 1912 tarihinde gerçekleşen bir vakada, Bursa Sancağı Davuddere Karanlık mahallesinde, Bursa Tatarlar mahallesinden Dağıstanlı Cemal refiki Muhacir Süleyman, Balıklı karyesinden Şükrü, Çukur mahalleden Deli Mehmed ve Kürd Hasan; Bursa Davud Fakı mahallesinden reji kolcusu Yenişehirli Seyyid oğlu Hasan'ı, şehre iki bargir yükü kaçak tütün ithal ederlerken vuku bulan çatışma sonucunda katletmişlerdir. Kaçakçılardan Deli Mehmed ve Kürd Hasan vaka akabinde derdest edilmiş ancak vakanın şehre bir saat uzaklıkta gerçekleşmesi sebebiyle diğer kaçakçılar firar etmiş ve derdest edilememiştir (BOA. DH. EUM. EMN. 19/1). Özellikle, kırsalın kolluk kuvvetine olan uzaklığı, dağlık, saklanma ve kaçmaya elverişli yapısı taşırayı şekavet olayları açısından savunmasız kılmıştır (BOA. DH. EUM. MTK. 30/1; 44/9).

Sonuç

Yaklaşık 100 yıl önce Osmanlı tebaası, bir yandan II. Balkan Harbi ve I. Dünya Savaşı gibi çetin savaş koşulları diğer yandan II. Meşrutiyet devrinin siyasi uygulamaları ve 1915 Ermeni olayları gibi toplumu sosyal ve ekonomik anlamda derinden etkileyen bir tarihsel süreçten geçmektedir. Bölgede meydana gelen eşkıyalık ve şekavet olayları, tütün kaçakçılığı ve reji kolcuları ile yaşanan çatışmalar, yaşanan göçlerin sosyal ve ekonomik etkileri asayiş bozmuş ve adam öldürme vakalarını arttırmıştır.

Hudâvendigâr Vilayeti'nin suç yoğunluğu en yüksek sancağı merkez Bursa Sancağı'dır. Vilâyette aylık olarak 21 adam öldürme ya da adam öldürmeye teşebbüs vakası gerçekleşmiştir. Cerâim-i umûmiye cetvellerine göre, tüm vakalarda faili meçhul kalan vaka oranı %5, firar oranı %10,33 ve suç tekrar oranı %13,21'dir; Hudâvendigâr Vilayeti'nde kolluk gücü sayısal olarak ve ekonomik durum bakımından yetersiz, karakol ve hapisaneler genel olarak bakımsızdır. Bazı hapisanelerde hiç gardiyan bulunmamaktadır. Tüm bu koşullar suç ile mücadeleyi olumsuz etkilemiştir. Bu bağlamda, ekonomik ve siyasi açıdan "idare-i maslahat" koşullarının geçerli olduğu bu zorlu dönemde, suç cetvellerine göre suç takibi, derdesti konusunda ve yine şartlar dikkate alındığında suç tekrarını önleme konularında başarılı olunmuştur.

Vilayet genelinde suç oranları sancaklar ve kazalar arasında farklılık göstermektedir. Aynı yerleşim yeri için bile yıl içerisinde adam öldürme oranlarında dönemsel farklılıklar söz konusudur. Yıl içerisinde en fazla vaka ilkbahar-yaz döneminde gerçekleşmiştir. Pek çok vakanın tarla ya da otlakta yaşandığı göz önüne alınırsa, oransal farklılıklar ekonomik ve siyasi sebeplerin yanı sıra mevsimsel ve sosyal sebeplerden de etkilenmiştir.

Failler, genellikle düşmanlık ve intikam, zengin olma hırsı, sarhoşluk ve münazaa, ırz-namusa tasallut olunması gibi nedenlerle suça yönelmişlerdir. Bununla birlikte, vakaların her biri farklı etkenler ve koşullarla meydana gelmiştir.

Adam öldürme vakalarının meydana geldiği mahaller genellikle kırsal alanlar ve köylerdir. Elimizdeki verilere göre, kırsal alanlarda yaşanan adam öldürme vakalarında failer, şehirlerde gerçekleşen vakalara kıyasla üç kat fazla oranda firar etmişlerdir. Bu bağlamda, Osmanlı güvenlik teşkilatının şehir merkezlerinde konuşlanmış olması kırsala müdahale noktasında güvenlik uygulamalarının zayıf noktası olmuş, kırsalı tekinsiz ve tehlikeli bir yer haline getirmiştir.

Osmanlı Devleti'nde adam öldürme faillerinin ana profili bekâr, tarımla uğraşan, 20-30 yaş aralığında, okuma yazma bilmeyen, köylü, sabıksız, Müslüman erkeklerdir. Müslümanların toplumun %80'inden fazlasını oluşturması bakımından bu oran, makuldür. Belgelere göre, nüfuslarına oranla adam öldürme ve öldürmeye teşebbüs suçlarına en fazla (nüfus oranlarının iki katı civarında) karışan topluluk, Ermenilerdir. Bir diğer azınlık olan Rumlar ise nüfuslarına oranla daha az suça karışmışlardır. Ermeni nüfusun suça karışma oranındaki yükseklik aynı dönemde yaşanan Ermeni olaylarının tezahürüdür.

Eğitim seviyesi, ekonomik düzey ve yaş arttıkça adam öldürme ve öldürmeye teşebbüs suçuna yönelim oranı azalmaktadır.

Dönemin sosyal ve ekonomik yapısı gereği failerin yaklaşık %74'ü ziraatla uğraşan kimseler iken bu oranın günümüzde %8 civarına gerilemesi; Osmanlı döneminde failerin çoğunluğunun bekâr erkekler olmasına karşın günümüzde failerin çoğunluğunun evli erkekler olması, toplumsal dönüşümün somut göstergeleridir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırma verileri etik kurul onayı gerektirmemektedir. Etik kurul izni bulunmamaktadır.

Çıkar Beyanı

Bu makalede çıkar çatışması durumu söz konusu değildir.

Destek Beyanı

Bu makale yazım ve araştırma aşamalarında herhangi bir kurum tarafından desteklenmemiştir.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri(Başkanlık Osmanlı Arşivi)

BOA. BEO. 3113/23343.

BOA. DH. EUM. ADL. 2/23; 5/30; 6/17; 9/20; 9/28; 47/28; 22/21; 22/23; 23/1; 23/6; 23/19; 33/17; 34/1; 34/26; 34/29; 34/30; 35/1.

BOA. DH. EUM. AYŞ. 30/82.

BOA. DH. EUM. EMN. 11/1; 12/3; 14/1; 14/6; 15/17; 19/1; 31/30; 31/4; 31/5; 32/19; 44/16; 52/3; 5/59; 53/4; 56/15; 60/5; 60/7; 67/12; 7/13; 77/1.

BOA. DH. EUM. MEM. 29/41; 78/58; 100/44.

BOA. DH. EUM. MTK. 25/11; 30/1; 44/9; 50/9; 51/1; 6/27; 23/11; 35/1; 51/13; 68/27; 73/35; 72/58; 51/9; 17/13.

BOA. DH. EUM. VRK. 9/28.

BOA. DH. EUM. 6. ŞB. 36/3.

BOA. DH. H...67/8; 67/16.

BOA. DH. MKT. 2810/76.

BOA. DH. ŞRF. 465/49.

BOA. İ. DUİT. 78/31.

BOA. ZB. 429/42.

Tetkik Eserler

Açba, S. (2004). *Osmanlı Devletinin Dış Borçlanması*. Vadi Yayınları.

Akgündüz, A. (1989). *Şer'îye Sicilleri: Mahiyeti, Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümler*. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.

Akgündüz, S.N. (2016). Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukukunun Kaynakları. *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(8), 1-16.

Akkuş, T. (2008). Bir İktisadi Siyasa Projesi: Milli İktisat ve Bursa. *ÇTTAD*, 16(17), 119-141.

_____. (2010). Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Bursa Kent Tarihinde Gayrimüslimler. *Libra Yayınları*.

Akşin, S. (1997). *Türkiye Tarihi 3 Osmanlı Devleti 1600-1908*. Cem Yayınları.

Akyüz, A. (2011). Osmanlı Dönemi'nden Cumhuriyet'e Geçilirken Eğitim-Öğretim Alanında Yaşanan Dönüşümler, *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 1(2), 9-22.

Aslan, T. (2009). II. Meşrutiyet Dönemi Genel Af Uygulamaları. *Gazi Akademik Bakış*, 3, 41-60.

Bacık, G., ve Saraçoğlu, A.M. (2000). Osmanlı-Avrupa İlişkilerinde Ekonomik Dönüm Noktası: 1838 Ticaret Sözleşmesi. *Yeni Türkiye Dergisi*, (32), 235-241.

Bayındır, A. (2002). Örneklerle Osmanlı'da Ceza Yargılaması. *Türkler Ansiklopedisi içinde (Cilt 10, 69-82. ss.)*. Yeni Türkiye Yayınları.

- Bilgiç, V.K. ve Karakaya, M. (2002). Türk Polis Teşkilatının Tarihi Gelişimi. *Polis Bilimleri Dergisi*, 4(1), 171–186.
- Boynukalın, M. (2009). Suç. İslam Ansiklopedisi içinde (Cilt 37, 453-457. ss.). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çiftçi, C. (2004). Osmanlı Döneminde İstanbul'un İlaşesinde Bursa'nın Rolü. *OTAM Dergisi*, (16), 153–171.
- _____. (2009). Hudâvendigâr Ziraat Ameliyat Mektebi.(ed.Cafer Çiftçi).Osmanlı Modernleşmesi ve Bursa Sempozyum Kitabı içinde (291-313, ss.), Osmangazi Belediyesi Yayınları.
- _____. (2012).Hudâvendigâr Vilayetinde İpekböcekçiliğinin Canlandırılmasında Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi'nin Rolü. *Bellekten*, LXXVI (277), ss. 905-950.
- _____. (2017). *Bursa'da İpekçilik*. Bursa Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Delil, H. ve Dinçel, Ö.F.(2013). *Hudavendigâr Vilayeti Salname-i Resmisi*. Bursa İl Özel İdaresi.
- Demiryürek, H. (2016). Hüdavendigâr Vilayetinde Hapishaneler ve Mahpuslar (1914-1917). *USAD*, 9(42), 552-562.
- Develioğlu, F. (2008). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Aydın Kitabevi.
- Dikici, A. (2014). II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyete Miras Kalan İç Güvenlik Anlayışı ve Türk Polis Teşkilatı. *Türk İdare Dergisi*, (479), 91–122.
- Dörtok Abacı, Z. (2006). İngiliz Konsolosluk Belgeleri Işığında Bursa Ekonomisi (1848-1896). *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (11), 159–171.
- Fındıklı, R. (1999). Osmanlı Devleti'nde Güvenlik ve Polis. *Osmanlı Ansiklopedisi* içinde (Cilt 6, 295-300. ss.). Yeni Türkiye Yayınları.
- Gökçen, A. (1987). Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gül, A. (2013). Osmanlı Taşrasında Suç ve Suçlular. *EÜHFD*, 17(1-2), 1-29.
- Gülsoy, U. (2001). Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlikten Muafiyet Vergisi; Bedel-i Askeri (1855-1909). *Tarih Dergisi*, (37), 93-118.
- Hacısalihoğlu, M. (2007). Osmanlı İmparatorluğu'nda Zorunlu Askerlik Sistemine Geçiş Ordu-Millet Düşüncesi. *Toplumsal Tarih*,(164), 58-64.
- İçli, T. (1997). Adam Öldürme Olayında Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Faktörlerin Önemi.*Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*.4(2), 28-29.
- İpşirli, M. (2019). Kürek Cezası. İslam Ansiklopedisi içinde (EK-2. Cilt, 112-114. ss.). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Karal, E. Z. (1964). Gülhane Hatt-ı Hümayununda Batının Etkisi. *Bellekten*, 28(112),581-601.
- Karataş, A.İ. (2006). XVIII. Yüzyılda Bursa Halkının Ekonomik Yapısı. *U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(2), 1-34.
- Karpat, K. H. (2010), *Osmanlı Nüfusu 1830-191*.Timaş Yayınları.
- _____. (2017). *Osmanlı Modernleşmesi Toplum, Kuramsal Değişim ve Nüfus*. Timaş Yayınları.
- Kazgan, H. (1985). Düyun-ı Umumiye. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi içinde(Cilt 3, 691-716. ss.). İletişim Yayınları.
- Kızmaz, Z. (2003) Ekonomik Yapı ve Suç: Bazı Araştırma Bulguları Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 13(2). 279–304.

- Kodaman, B. (2007). Osmanlı Devleti'nin Yükseliş ve Çöküş Sebeplerine Genel Bakış. SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, (16), 1-24.
- Kumaş, N. (2011). II. Abdülhamid Döneminde Bursa'da Sosyal Hayat (1876-1909).(Yayımlanmamış doktora tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Küçük, C. (1994). Osmanlı İmparatorluğu'nda "Millet Sistemi" ve Tanzimat. *Mustafa Reşit Paşa ve Dönemi Semineri, Bildiriler* içinde(13-24.ss.).
- Maşalı, M. (2007). Ölüm Cezası. İslam Ansiklopedisi içinde (Cilt 34, 40-43. ss.). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Mumcu, A. (1963). *Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl*. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Nirun, N.(1967). Sosyal Yapı ve Suça Yöneliş Olayı. *Ankara Üniversitesi DTCF Felsefe Bölümü Dergisi*.5,131-151.
- Ökçün, A.Ö. (1997). *Osmanlı Sanayii 1913-1915 Yılları Sanayi İstatistiki*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları.
- Özbek, N. (2009). Tarih Yazıcılığında Güvenlik Kurum ve Pratiklerine İlişkin Bir Değerlendirme.*Jandarma ve Polis: Fransız ve Osmanlı Tarihçiliğine Çapraz Bakışlar*, ed. Der: Noami Levy; Nadir Özbek; Alexandre Taumarkine.Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Öztop F. (2014). II. Meşrutiyet Döneminde Aydın Vilayeti'nde Sosyal Yapı ve Adli Vaziyet (1908-1916). (Yayımlanmamış doktora tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- _____ (2015). Suç Cetvellerine Göre Osmanlı Devleti'nde "Adam Öldürme" Suçu: Aydın Vilayeti Örneği. *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. (3), 75-85.
- Selimoğlu, İ. (2008). Balkan Savaşları ve Göçler. Z. Dörtok Abacı (Ed.), *Bursa'nın Zenginliği Göçmenler* içinde (128-133. ss.), Osmangazi Belediyesi Yayınları.
- Semerci, A. ve Baran, M.A. (2016). *Belgelerle Türk Polis Tarihi Cilt 5*.Emniyet Genel Müdürlüğü Belge Yönetimi Daire Başkanlığı.
- Sönmez, A. (2007). Osmanlı Devleti'nde İç Güvenliğin Dönüşümü Zaptiye Teşkilatı'ndan Jandarma'ya. 38. *ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Bildiriler Kitabı* içinde (Cilt 6, 2855-2864. ss.).
- Şen, S. (1990). 20. Yüzyıl Başında Türk Polis Teşkilatı. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Erzurum: Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Şimşek, H. (2016). *Osmanlı Son Dönemi Gayrimüslim Cemaatler 1908-1922*. Siyasal Kitabevi.
- Urquhart, D. (1833). Turkey and Its Resources: Its Municipal Organization and Free Trade; The State and Prospects of English Commerce in The East, The New Administration of Greece, Its Revenue and National Possessions. Saunders and Otley.
- Uzun, E. (2006). Osmanlı Örneklemini Üzerinden Sosyal Eşkıyalığa Bir Bakış. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*. (3), 31-47.
- Ünver, M. (2015). Vilayet Nizamnâmelerinin Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatına Etkileri (1864-1876).ed.Erkan Tural ve Selim Çapar, 1864 Vilayet Nizamnamesi içinde (97-125. ss.),Öncü Basımevi.
- Yıldız, Z. (2004). Eğitim Düzeyi ile Suç Türü Arasındaki İlişkinin Araştırılması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*. (38), 278- 291.
- Yıldız, G.(2012).*Mapusâne Osmanlı Hapishanelerinin Kuruluş Serüveni(1839-1908)*. Kitabevi.

Yıldız, Ö. (2015). Osmanlı Hapishaneleri Üzerine Bir Değerlendirme: Karesi Hapishanesi Örneği. *Gazi Akademik Bakış*. 9 (17), 91-111.

Yılmaz, F. (2003). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Dış Borçlar (Düyûn-ı Umûmiyye)*. Kale Ofset Matbaacılık.

Resmî Kaynaklar

Hükümlü İstatistikleri. (2019). TÜİK. (Erişim Tarihi: 05.01.2021, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Ceza-Infaz-Kurumu-Istatistikleri-2019-33625>)